

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1, Mart/March 2026]

Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a Armağan

Meşihat Tarihlerinin Edebî Değeri: Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey Örneği*

The Literary Value of Meshihat Chronograms: The Case of Sheikh al-Islam Arif Hikmet Bey

Kadriye HOCALOĞLU ALAGÖZ

Doç. Dr. • Bursa Uludağ Üniversitesi • Fen Edebiyat Fakültesi • Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
kadriye_hocaglu@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-3584-4612> | <https://ror.org/01zx17h33>

Atıf | Citation: Hocaoglu Alagöz, K. (2026). Meşihat Tarihlerinin Edebî Değeri: Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey Örneği. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), s. 252-264.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1873775>

<https://izlik.org/JA43GF92NG>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 28.01.2026

Kabul Tarihi: 18.03.2026

Yayın Tarihi: 30.03.2026

Değerlendirme: Çift kör hakemlik

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Fon Desteği: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Telif Hakkı ve Lisans: Bu dergide yer alan makaleler [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanır.

Etik Bildirim: adeddergi@gmail.com

Article Information

Article Type: Research Article

Date Recieved: 28.01.2026

Date Accepted: 18.03.2026

Date Published: 30.03.2026

Review Reports: Double-blind peer review

Conflicts of Interest: The author has declared no conflict of interest.

Funding Support: The author has declared that no financial support was received for this study.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.

Ethics Statement: Scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study.

Plagiarism: This article has been scanned with iThenticate software. No plagiarism was detected.

Copyright&License: Articles in this journal are published under the [Creative Commons CC-BY-NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Complaints: adeddergi@gmail.com

* Bu makale, 20-21 Temmuz 2024 tarihinde düzenlenen VII. Uluslararası Rumeli [Dil, Edebiyat, Çeviri] Sempozyumu'nda özet metni yayımlanan "Edebî Bir Belge Olarak Meşihat Tarihleri ve Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in Meşihatına Söylenmiş Bir Manzume" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Öz

Osmanlı devlet teşkilatlanmasında ilmiye sınıfının en üst mertebesini temsil eden şeyhülislamlık makamı; devletin kuruluş yıllarından itibaren dinî, toplumsal ve siyasi yaşamda merkezî bir denge unsuru olarak konumlanmıştır. Bu makamı temsil eden şahsiyetlerin estetik değerlere ve sanata duydukları derin ilgi, klasik Türk edebiyatı ve literatürünün zenginleşmesine tarihsel süreç içerisinde önemli bir zemin hazırlamıştır. Tanzimat dönemi devlet adamlarından biri olan şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, söz konusu köklü geleneğin XIX. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olarak hacimli ve mürettep bir divan meydana getirmiştir. Edebî ve siyasi kimliğiyle ele alınan Ârif Hikmet Bey'in meşihat makamına getirilişini konu edinen pek çok tarih manzumesi de ilgili literatürde yer almıştır. Söz konusu manzumelerden biri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu bünyesinde NEKTY01743 numarada kayıtlıdır. Kaside nazım şekliyle kaleme alınan bu manzume, mevcut kaynaklarda yer almayan Muhammed Hâşim Trabzonî adlı bir şairi ve ona ait bir şiiri ihtiva etmektedir. Bu çalışma, literatürde hakkında bilgi bulunmayan bir şairi tanıtmayı ve mezkûr manzumenin şekil ve içerik açısından ayrıntılı bir biçimde incelenmesini amaçlamaktadır. Elde edilen verilerin, şair-şiir-dönemin edebî çevresi ekseninde yapılacak yeni bilimsel çalışmalara temel teşkil ederek kaynaklık etmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Şeyhülislam, Meşihat Tarihi, Ârif Hikmet Bey, Muhammed Hâşim Trabzonî.

Abstract

The office of Sheikh al-Islam, representing the highest rank of the scholarly class in the Ottoman state organization, was positioned as a central balancing factor in both religious and social and political life from the founding years of the state. The deep interest in aesthetic values and art shown by the figures representing this office also paved the way for the enrichment of classical Turkish literature and writings. As a prominent figure of the 19th century, the Tanzimat-era statesman Sheikh al-Islam Arif Hikmet Bey stands out as a key representative of the classical literary tradition, distinguished by his comprehensive and meticulously organized divan. Many historical poems concerning Arif Hikmet Bey's appointment to the office of Sheikh al-Islam, whose literary and political identity is discussed and highlighted in literary texts, are found in the literature. One of these poems is registered in the Istanbul University Library Manuscript Collection under the number NEKTY01743. The poem, written in the form of a qasida, mentions a poet and poem by Muhammed Hashim Trabzoni, whose name is not found in historical sources. This study aims to introduce a poet about whom little is known in the literature and to examine the aforementioned poem in detail in terms of form and content. The goal is for the data obtained to serve as a basis and source for new scientific studies focusing on the poet, the poem, and the literary environment of the period.

Keywords: Classical Turkish literature, Sheikh al-Islam, History of the Sheikhdome, Arif Hikmet Bey, Muhammed Hashim Trabzoni.

Giriş

Osmanlı devlet geleneği içerisinde sadrazamdan sonra en yetkili ikinci isim, şeyhülislamlardır. Şeyhülislamlık makamı özellikle de dinî işlerin icrasında en üst temsil gücüne sahiptir. İlmiye sınıfının en üst makamı olan şeyhülislamlık makamına “Bâbü fetvâ”; şeyhülislamlara da “müftiyyü’l-enâm” denir (Ertan, 1969, s. 4).

Tarihi süreç içerisinde şeyhülislam ünvanı, ilk olarak H. IV. yüzyılda (yaklaşık M. X. yüzyıl) müftüleri nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır. Hem “müftü” hem de “şeyhülislam” ifadelerine yazılı bir düzenlemeye ilk kez *Fatih Kanunnâmesi*’nde rastlanmaktadır. Bu kanunnameye göre müftü veya şeyhülislam, ilmiye sınıfının lideri olarak kabul edilmekteydi. İlmiye mensupları arasındaki müderrisler için en yüksek rütbe müftülük makamıydı. Ancak İstanbul’daki merkez müftüsü, diğer bölgelerdeki müftülerin amiri ya da üstü sayılmazdı. Bunun nedeni, her müftülüğün manevi bir şeref olarak görülmesi ve müftülerin düşünce ve eylemlerinde serbest olmalarıydı. Müftüler, kararlarını verirken *Kur’an-ı Kerim* ve Hadis-i şerifler temelinde hareket ederlerdi (Ertan, 1969, s. 6-7).

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde “şeyhülislam” ünvanı, resmî olarak ilk kez II. Murat döneminde kullanılmaya başlanmış; ardından II. Bayezid döneminde inşa edilen medreselere müftülerin atanmasıyla birlikte bu sınıfın önemi daha da artmıştır. Kaynaklara göre Osmanlı’nın ilk şeyhülislamı olarak kabul edilen kişi, halkın saygı ve sevgisini kazanmış olan Muhammed Şemseddin Fenârî Efendi (ö. 834/1431)’dir (Ertan, 1969, s. 10-11).

Şeyhülislamlık makamı, kuruluş amacı itibarıyla dinî konularda fetva vermek üzere oluşturulmuş olsa da zamanla yetki alanı genişleyerek siyasi, sosyal ve idari pek çok alanda söz sahibi olmuştur. Şeyhülislamlar, aldıkları kararlar ile Osmanlı bürokratik sisteminde belirleyici bir rol üstlenmişlerdir. Şeyhülislamlık makamının toplum ve siyaset üzerindeki etkisinin zamanla artmasıyla birlikte, bu pozisyonu kuşaktan kuşağa sürdüren aileler ortaya çıkmıştır. İlmiye sınıfının bu önde gelen sülaleleri arasında Ebüssuudzâdeler, Kadızâdeler, Çivizâdeler, Hoca Sadettinzâdeler ve Dürriizâdeler gibi pek çok önemli isim bulunmaktadır. Zenbilli Ali Cemâli Efendi, İbn Kemal ve Ebüssuûd Efendi gibi hem bilimsel derinliğe sahip hem de idari yetkinliği yüksek şahsiyetlerin bu makamı üstlenmesi, şeyhülislamlık kurumunun otoritesini ve nüfuzunu daha da güçlendirmiştir. Bu müessese, kurucusu sayılan Molla Fenârî’den son temsilcisi olan Mehmet Nuri Medenî Efendi’ye kadar yaklaşık 498 yıl boyunca Osmanlı tarihinde etkili bir rol oynamıştır (Yıldız, 2021, s. 13).

1826’da yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla devletin kuruluşundan itibaren var olan şeyhülislamlık makamı yeni, sabit ve müstakil bir alana taşınmıştır. Sadrazam Selim Mehmed Paşa, mülkiyeti yeniçeri ağalarına ait olan Ağa Kapısı’nın şeyhülislamlık makamına devredilmesini önermiş ve padişahın onayıyla ilgili mekân, şeyhülislamların resmî ikametgâhı ve fetva işlerinin yürütüldüğü “fetvahane” olarak hizmet vermeye başlamıştır (Yıldız, 2021, s. 15-16).

Tanzimat dönemine gelindiğinde ise şeyhülislamların ayrı bir değerlendirme altında ele alınması gerekecektir. Bu dönemde şeyhülislamlık makamına gelen ilmiye mensuplarının kişisel geçmişleri, makamın geçirdiği zihinsel ve doğal dönüşümü yansıtmaktadır. Bu kişilerin aile kökenleri, geldikleri memleketler, aldıkları eğitim, yaşadıkları çevreler, mesleki ve idari görevleri ile elde ettikleri başarılar incelendiğinde söz konusu değişimin ve sınıflamanın izleri açıkça görülebilir (Yurdakul, 2017, s. 25). Tanzimat Dönemi şeyhülislamları üzerine yaptığı çalışmada

Yurdakul, dönemi iki başlık altında inceler. Buna göre “Tanzimat devrinin birinci kuşağında sırasıyla görev yapan Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi, Ârif Hikmet Beyefendi, Meşrebzâde Ârif Efendi, Saadeddin Efendi ve Âtîfzâde Ömer Hüsameddin Efendi devlet idare ve görgüsünü aileden gören esas itibarıyla bürokrat ve payitaht menşeli ailelerin çocuklarıydı.” değerlendirmesinde bulunur (2017, s. 26). İkinci dönem olarak nitelendirdiği 1866-1876 yılları arasındaki dönem için ise “Henüz 18 yaşında sultan olan 39 yaşında iken vefat eden Sultan Abdülmecid ve yönetimine karşı 1859’da Kuleli Vakası olarak bilinen bir hükümet darbesi girişiminden sonra 1856 yılında kurulan İttifak-ı Hamiyyet adındaki bir grup tarafından da Sultan Abdülaziz’e karşı diğer bir darbe girişimi oldu. Bu tarihten sonra siyasî gruplar daha aktif olarak çalışmaya başladı. Şeyhülislam atamalarında ve şeyhülislam profillerinde de bir fazlaşmanın olduğu görülmektedir. Bu farklılaşmanın kaynağı bizzat padişahın kişiliği ile iktidar mücadelesinde yer alan gruplardır.” değerlendirmesinde bulunur ve iki dönem arasındaki farkı vurgular (2017, s. 29-30). Söz konusu dönemler incelendiğinde Ârif Hikmet Bey’in Tanzimat’ın birinci döneminde yer alan şeyhülislamlardan biri olduğu; pek çok şeyhülislam gibi sanat, edebiyat, musiki vb. alanlarda eser kaleme alarak yahut tercüme yapılarak literatüre katkı sağladığı söylenilebilir. Böyle bir ismin kendi eserleri yahut bulunduğu mevki dolayısıyla kişiler üzerinde etki bıraktığı da yadsınamaz bir gerçektir.

1. Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey’in Hayatı, Eserleri ve Meşihâtı

1.1. Hayatı ve Eserleri

İstanbul’da (1201/1786) tarihinde dünyaya gelen Ârif Hikmet Bey’in -yukarıda da değinildiği üzere- köklü bir aileye mensubiyeti bilinmektedir.¹ 1796 yılında müderris ünvanını alarak çalışmalarına başlayan ve iyi bir eğitim aldığı bilinen Ârif Hikmet Bey, 1816’da Kudüs, 1820’de Mısır ve 1823’te Medine kadılıklarında² bulunmuştur (Yekbaş, 2014). 1829’da Rumeli’de nüfus tahrir işlerini denetlemekle görevlendirilmiş; 1833’te Anadolu kazaskeri ve 1838’de Rumeli kazaskeri olmuştur. Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi’nin vefatının ardından 11 Aralık 1846’da şeyhülislam olarak atanmış ve bu görevde yedi buçuk yıla yakın bir süre kalmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde yaşanan Softalar Vakası dolayısıyla 24 Mart 1854’te görevinden azledilmiştir. Ârif Hikmet Bey, 1275/1859’da İstanbul’da vefat etmiş ve Üsküdar Nuhkuyusu’nda bulunan Kartal Baba Camii karşısındaki hazireye defnedilmiştir (Yekbaş, 2014).

Ârif Hikmet Bey, 12.000 ciltlik nadide eser koleksiyonu ve kütüphanesiyle Türk kültür tarihinin önemli simaları arasında yer almaktadır. Medine’de kurduğu hâlen kendi adıyla anılan kütüphanesi³ de bu bağlamda önemlidir (Yekbaş, 2014).

Ârif Hikmet Bey’in eserleri; müellifin çağdaşlarının biyografilerini içeren *Mecmû’atü’t-Terâcim*’den, uluslararası antlaşmaları ve siyasî olayları anlatan *Hülâsatü’l-Makâlât*’a, Kâtip Çelebi’ye ek olan *Zeyl-i Keşfü’z-Zünûn*’dan, tapu sorunlarını ele alan *El-Ahkâmü’l-Mer’iyye*’ye, iç olaylara dair *Ba’zı Vekâyi’-i Dâhiliyye Notları*’ndan, Filibe nüfus sayımı gözlemlerini aktaran *Filibe Defteri*’ne, Rumeli teftişini kaydeden *Tanzîmat Defteri*’nden, şairlerin şiir ve notlarını içeren çeşitli *Mecmû’a-yı Eş’âr* ve *Mecmû’a-yı Ârif Hikmet*’e, lakap ve mahlaslara dair *Refûn-*

¹ Şairin ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aydın, 2013, s. 1-31.

² Ârif Hikmet Bey, kadılıkları sırasında mahkeme harcı almamakla yeni bir uygulama getirmiştir (Bilge, 1991, s. 365).

³ Kütüphane hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Bilge, M. L., 1991, s. 366-367; Cerrahoğlu, İ., 1988, s. 111-129.

Nikâb'dan ve Arapça kitap künyelerini listeleyen *Fihrist-i Kütüb-i Arabiyye*'ye kadar pek çok alanda müteşekkil geniş bir yelpazeyi kapsar (Altunsu, 1972, s. 189; Yekbaş, 2014). Manzum-mensur pek çok alanda eser kaleme alan müellifin tarih düşürme sanatında başarılı olduğu konusunda kaynaklar ortak görüştedir (Kurnaz, 2000, s. 110). Ayrıca Bilal Kemikli'nin Ârif Hikmet Bey üzerine yaptığı müstakil çalışma da vurguladığı "Hikmet ile şiir tarihimiz içerisinde yerini alan şair, birkaç kıta, rubai ve tahmisin dışında daha çok gazel yazmıştır. İlmiye mensubu olmakla birlikte gazellerdeki lirik tarz, onun en belirgin vasfı olarak karşımıza çıkmaktadır. O, içinde bulunduğu şiir ortamından da etkilenecek yer yer ağdalı bir dil kullanmakla birlikte mahallî olmaya yüz tutmuş bir lisan kullanmıştır. Öte yandan onu bir yönüyle mahallileşme sürecine kayışın takipçisi, bir yönüyle de hikemî ve felsefi yaklaşımı da ihmal etmeyen ve sık sık selef yolunda olduğunu vurgulayan geleneğe bağlı bir şair olarak görmekteyiz." düşüncesi, eserleri incelenirken göz ardı edilmemelidir (2003, s. 79).

1.2. Meşihatı

Arapça "şeyh" kelimesinden türeyen "meşihat" kelimesi sözlükte "bir tekkeye şeyh olma durumu, şeyhlik, mürşitlik"; "şeyhülislamlik" ve "şeyhülislamın bulunduğu makam, dâire" anlamlarında yer alır (<https://lugatim.com/s/me%C5%9Fihat>). Osmanlı döneminde 185 şeyhülislam içerisinde beyefendi olarak anılan beş kişiden biri olan Ârif Hikmet, şeyhülislâm Mekkizâde Mustafa Âsım Efendi'nin vefatı üzerine, 2 Zilhicce 1262 / 21 Kasım 1846 tarihinde meşihat makamına tayin olmuştur.

2. Manzum Bir Meşihat Tarihi

2.1. Nüsha Özellikleri

Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in meşihatına söylenmiş bir manzume, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi NEKTY01743 numarada kayıtlıdır. Nüshaya yönelik bilgiler şöyledir:

Başlık: Arif Hikmet Beyin Meşihatına Tarih

Yazar: Muhammed Hâşim Trabzonî

Fiziksel tanımlama: 3 v. ; 211x123 mm.

Yazı tipi: Talik.

Sayfadaki satır sayısı: 7

Baş:

Mü'minîne şeyh edip Rabbü'l-enâm Ârif Begi

Maşrık-ı fetvâya etdi bedr-i tâm Ârif Begi

Son:

Münşid(?) -i hâza't-târîhu'l-latîf es-seyyid Muhammed Hâşim Trabzonî el-müderriş medâri's-saltanatî's-seniyye es-sâkin fî Mahmûd Paşa-i Velî.

2.2. Muhteva

Katalog kayıtları ve nüshadaki bilgilerde manzumenin müellifi olarak verilen Muhammed Hâşim ile ilgili edebiyat tarihlerinde herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Nüshadaki bilgilere göre seyyid Hâşim Bey, aslen Trabzonlu olup Mahmut Paşa semtinde ikamet eden bir müderristir. Şairin, Osmanlı ilmiye sınıfının en yüksek makamı olan şeyhülislamlık makamına getirilen Ârif Hikmet Bey için yazdığı kaside, “meşihat makamına gelişi” temsil eden yetkin bir örnek olarak kabul edilebilir. Manzume, *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla yazılmış olup 19 beyitten müteşekkildir. Kaside⁴ nazım şekliyle yazılan manzumede, şair tarafından aruzun kullanılmasında hata yok denecek kadar azdır.

Manzumenin konu dağılımı incelendiğinde 1. ve 4. beyitler arası Ârif Hikmet Bey’in övgüsünü; 5. ve 9. beyitler arası Ârif Hikmet Bey’in şeyhülislamlık makamına atanmasını; 10. ve 19. beyitler arası ise makamda yaptığı işlerden dolayı hak ettiği övgüyü içermektedir. Kaside, klasik Türk şiir anlayışına paralel olarak dua bölümü ile son bulmaktadır.

Manzumede genel olarak Ârif Bey’in sıradan bir devlet adamı değil ilmî gücü dolayısıyla örnek bir isim olduğu vurgulanmaktadır. Ârif Bey’in “İkinci Ebussuûd” (Ebu’s-su’ûd-ı Sâni) olarak nitelendirilerek Şeyhülislam Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) ile kıyaslanması, onun fıkıh ve fetva konusundaki derinliğini ortaya koymaktadır:

Bü’s-su’ûd-ı sâni didi hâce-i şâhî ana

Iyd eder tebrîk ez-ân mâh-ı sıyâm Ârif Begi (7)

“İbn-i Kemâl bile onunla tam eşit olamaz” ifadesi, şairin mübalağa sanatına başvurarak Ârif Bey’i, Osmanlı Devleti’nin en büyük âlimlerinin dahi üzerinde konumlandığını göstermektedir:

Pek müsâvî olamaz İbn-i Kemâl-i zû-fünûn

Bedr-i feyze etdiler teşbîh-i tâm Ârif Begi (8)

Manzume, dönemin padişahı Sultan Abdülmecid ile Ârif Bey arasındaki münasebeti ortaya koyması bakımından da kayda değerdir. Ârif Bey’in bu makama gelmesinin sadece şahsına değil Sultan Abdülmecid’in saltanatına da bir şeref ve paye kattığı belirtilir. Bu durum, âlimin hükümdar nezdindeki yüksek itibarını simgelemektedir:

Şevket-i Sultân Mecîde geldi zâtiyla şeref

İster idi nâs cümle subh u şâm Ârif Begi (4)

Şair, Ârif Bey’in yalnızca ilmî birikimini değil şahsiyetini de yüceltir. Metinde onun sadece naklî ilimlerde (tefsir, fıkıh) değil aklî ilimlerde de (mantık, kelâm) otorite olduğu; Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) gibi önemli isimlerin dahi onu görseler hayran kalacakları vurgulanmaktadır:

⁴ Manzume şekil açısından “küçük kaside” olarak değerlendirilebilir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 120-121; Ercan, 2016.

Fahr-i Râzî muttali‘ olsaydı ger teşrîfine

Keşf-i fazl etmezdi eylerdi peyâm Ârif Begi (10)

Metinde geçen “zî-ıyâlsın lutf eder” ifadesiyle Ârif Hikmet Bey’in, makamını muhtaçlara yardım etmek için kullandığı, darda kalanlara lütuf kapısını açtığı belirtilir. Bu durum, bir devlet adamında aranan “kerem” sıfatının somut bir tezahürüdür:

Zî-ıyâlsın lutf eder ey dil ma‘îşet verdirir

Ta‘ciz etmezden tekâlîf-i kirâm Ârif Begi (13)

Ârif Bey, fetva semasının karanlığını dağıtan bir dolunaya benzetilirken “hussâd”ın (hasetçilerin) zikredilmesi; onun başarısını hazmedemeyenlerin varlığına ancak bu durumun, onun kıymetini asla eksiltmeyeceğine işaretir:

Mü’minîne şeyh edip Rabbü’l-enâm Ârif Begi

Maşrık-ı fetvâya etdi bedr-i tâm Ârif Begi (1)

...

Bâb-ı lutfu ehl-i hâcâta güşâd olsun ebed

İstemezse n’ola hussâdü’l-li’âm Ârif Begi (19)

3. Metin

3.1. Metin Oluşturulurken İzlenen Yöntem

- Metnin oluşturulmasında transkripsiyon alfabesi kullanılmamış ve dönemin imlasına bağlı kalınmıştır. Ancak ünlü harflerdeki uzunluklar, ayınlar ve hemzeler gösterilmiştir. Hece başındaki ayın sesine yer verilmemiştir.
- Varak numarası, sayfa başlarında [] (köşeli parantez) içerisinde gösterilmiştir.
- Metin içerisinde anlamından emin olunamayan kelimeler, yanlarına parantez içinde soru işareti (?) eklenerek belirtilmiştir.
- Manzumelerdeki aruzla ilgili hususiyetlerde M. Fatih Köksal’ın makalesindeki tekliflere uyulmuştur. Buna göre italik yazılan harfler, hecedeki zihafı göstermektedir (2009).

3.2. Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarılışı

[1b]

fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

Mü’minîne şeyh edip Rabbü’l-enâm Ârif Begi

Maşrık-ı fetvâya etdi bedr-i tâm Ârif Begi

Yaratılmışların Rabbi, Ârif Bey’i müminlere şeyh edip fetva makamının doğuş yerine (merkezine) de (onu) tam bir dolunay eyledi.

Muktezâ-yı hulk-ı me'mûriyyeti dânişledir

Ehl-i dil beyninde Hak kıldı be-nâm Ârif Begi

(Ârif Bey'in) memuriyet ahlakının gereği, bilgi/ilim üzerinedir. Hak, gönül ehli insanlar arasında onu, (bu özellikleri sayesinde) ünlü kıldı.

Nutk-ı hikmet remzidir mevzû'-ı bahs-i mantıkî

Eyledi teslîm hep ehl-i kelâm Ârif Begi

Mantık ilminin tartıştığı konular, (aslında) hikmetli sözlerin remzidir (işaretidir). Bütün kelâm âlimleri, (bu konuda) Ârif Bey'in (üstünlüğünü/yetkinliğini) teslim ettiler.

Şevket-i Sultân Mecîde geldi zâtıyla şeref

[2a] İster idi nâs cümle subh u şâm Ârif Begi

Ârif Bey'in zâtıyla, Sultan Abdülmecid'in yüceliğine/büyüklüğüne (devletine) şeref geldi. (Çünkü) halkın tamamı (onu), gece ve gündüz (sürekli) isterdi.

Mülk-i dîn ü devletinde şâh istihdâm idip

Şeyhül-İslâm etmege kılmışdı râm Ârif Begi

Padişah, Ârif Bey'i din ve devletin mülkünde (devlet işlerinde) çalıştırarak (onu), şeyhülislam yapmak için kesin emir verdi.

Bâ-irâde tıbk-ı hikmet gurre-i zi'l-hiccede

Şâh-ı âlem celb eder bi'l-ihtirâm Ârif Begi

Hikmetin gereği olarak zilhicce ayının ilk gününde padişah, Ârif Bey'i saygıyla (hürmetle) çağırdı/getirtti.

Bü's-su'ûd-ı sâni didi hâce-i şâhî ana

Iyd eder tebrîk ez-ân mâh-ı sıyâm Ârif Begi

Padişahın hocası ona, "İkinci Ebussuûd" dedi. Oruç ayından sonra gelen bayram, Ârif Bey'i tebrik eder/kutlar.

Pek müsâvî olamaz İbn-i Kemâl-i zû-fünûn

Bedr-i feyze etdiler teşbîh-i tâm Ârif Begi

Pek çok ilimde uzman olan İbn-i Kemâl bile (onunla) tam olarak eşit sayılamaz; (ilim ve irfan sahipleri) Ârif Bey'i, tam bir ilim/irfan dolunayına benzettiler.

Sa'd u seyyid meclisinde tıfl-ı ebced-hânveş

Fâzıl etdi muhyî tâ rûz-ı kıyâm Ârif Begi

(Allah'ın) uğurlu ve yüce meclisinde (o), daha yeni okumaya başlayan bir çocuk gibidir. (Ama Allah) Ârif Bey'i kıyamet gününe dek fazilet sahibi (erdemli) eyledi.

Fahr-i Râzî muttali' olsaydı ger teşrîfine

Keşf-i fazl etmezdi eylerdi peyâm Ârif Begi

Eğer Fahreddin er-Râzî, Ârif Bey'in (dünyayı) şerefleştirdiğinden haberdar olsaydı; kendi faziletlerini/üstünlüğünü açıklamaya kalkışmazdı. Ârif Bey'i(n geleceğini) müjdelardı.

[2b] İsmet-i Mevlâda çün zât-ı kerîmi dâ'imâ

Remz-i şer'e kıldı habl-i i'tisâm Ârif Begi

Çünkü cömert zatı, Mevlâ'nın daima dürüstlüğünde bulunduğı için Ârif Bey'i şeriatın sırrına (hükmüne) dört elle sarılma bağı kıldı.

Cümlede hüsn-i teveccüh olduğu derkâr idi

Zîrâ vasf eylerdi ehl-i dil müdâm Ârif Begi

Herkesin (ona) takdir ve sevgi ile yöneldiğı belliydi. Çünkü gönül ehli (ârif), Ârif Bey'i sürekli överdi.

Zî-ıyâlsın lutf eder ey dil ma'îşet verdirir

Ta'ciz etmezden tekâlîf-i kirâm Ârif Begi

Ey gönül, Ârif Bey'i ulu kişilerin teklifleri taciz etmezden (evvel) (o), çoluk çocuk sahiplerine lütfeder, yaşamak için gerekli olanları verirdi.

Bu fakîri hâce-i şâhîye istifsâr için

Ede Hak ilhâm u hem de müşk-fâm Ârif Begi

Hak, bu fakiri (şairi) hem padişahın hocasına sorması için ilham etsin hem de Ârif Bey'i misk kokulu (güzel sözlü) kılsın.

Tugralansın kalmasın dñn rütbede bu çâkeri

Hak çün etdi kible-i her hâs u âm Ârif Begi

Bu kulu, aşağı rütbede kalmasın; (bu emre) mühür basılsın. Çünkü Allah, Ârif Bey'i seçkin ve avam tabakasının hepsine kible eyledi.

Muhtasar matlûb Hâşim kıl du'â ihlâsla

[3a] Ehl-i dil kadrin bilir bilmez avâm Ârif Begi

Hâşim sözü uzatma talebin (anlaşıldı) samimiyetle duaya başla. Gönül ehli, Ârif Bey'i bilir; avam bilmez.

Âsmân döndükce dursun hândân devleti

Dü-cihânda eyleye fevku'l-merâm Ârif Begi

Gökyüzü döndükçe (onun) neşeli devleti (şanı/şöhreti) dursun. Ârif Bey'i iki cihanda arzu edilenin üstüne (yüceliğē) ulaştırısın.

Bâb-ı lutfu ehl-i hâcâta güşâd olsun ebed

İstemezse n'ola hussâdü'l-li'âm Ârif Begi

Lütuf kapısı, ihtiyaç sahiplerine sonsuza dek açık olsun. Alçak/kötü hasetçiler, Ârif Bey'i istemezse ne çıkar!

Cevher-i mısra' meşihat hil'ati târîhidir

Hikmetile kıldı Hak müftî'l-enâm Ârif Begi (1262/1846)

Bu mısranın özü/cevheri, (Ârif Bey'in) meşihat hilati giymesine (şeyhülislamlık makamına gelişine) tarihtir. Hak, Ârif Bey'i hikmetle insanların müftüsü (şeyhülislamı) yaptı.

Sonuç

Osmanlı devlet geleneğinde ilmiye sınıfının en yüksek mertebesi olan şeyhülislamlık, sadece dinî bir otorite değil aynı zamanda sanat ve edebiyatın hâmilliğini yapan, bizzat eser veren şahsiyetlerin temsil edildiği bir makam olmuştur. Bu çalışmada, Tanzimat döneminin önemli devlet adamı ve şairi Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in meşihat makamına getirilişi üzerine kaleme alınan ancak literatürde daha önce yer almayan Muhammed Hâşim Trabzonî'ye ait bir tarih manzumesi incelenmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde, 19 beyitten oluşan ve kaside nazım şekliyle yazılan bu manzumenin, aruz kusurlarının azlığı ve dil yetkinliği bakımından klasik Türk edebiyatı geleneğinin güçlü bir örneği olduğu tespit edilmiştir. Şairin, Ârif Hikmet Bey'i fıkıh ve ilim yönünden "İkinci Ebussuûd" olarak nitelenmesi ve onu dönemin en büyük alimleriyle kıyaslaması, meşihat makamının toplum ve devlet nezdindeki itibarını yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Sonuç olarak, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu'nda yer alan manzume hem Ârif Hikmet Bey'in biyografisine edebi bir katkı sunmakta hem de XIX. yüzyıl Osmanlı bürokratik geleneği ile şiir arasındaki sıkı bağı gözler önüne sermektedir. Bu durum, "meşihat tarihleri"nin gün yüzüne çıkarılması yahut edebî açıdan değerlendirilmesinin, klasik Türk edebiyatı araştırmaları için yeni ve kıymetli bir kaynak teşkil edeceğini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Altunsu, A. (1972). *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ayyıldız Matbaası.
- Aydın, M. (2013). *Ahmet Arif Hikmet Beyefendi Bir Tanzimat Devri Şeyhülislamı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bilge, M. L. (1991). “ÂRİF HİKMET BEY, Şeyhülislâm”. *İslam Ansiklopedisi*. C. III. Türk Diyanet Vakfı Yay. 365-366.
- Bilge, M. L. (1991). “Ârif Hikmet Kütüphanesi”. *İslam Ansiklopedisi*. C. III. Türk Diyanet Vakfı Yay. 366-367.
- Cerrahoğlu, İ. (1988). “Şeyhülislâm Ârif Hikmet ve Medine-i Münevvere’de Kurduğu Kütüphane”. *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXX, 111-129.
- Ercan, Ö. (2016). The Small Qasidas Entitled As Müzeyyel Ghazals And Ghazals In The Poems Of Sebk-I Hindî Poets. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(30), 93-109. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.290742>.
- Ertan, V. (1969). *Tarihte Meşihat Makamı İlmiye Sınıfı ve Meşhur Şeyhülislamlar*. Bahar Yayınevi.
- Kemikli, B. (2003). *Şâir Şeyhülislam Ârif Hikmet Beyefendi Hayatı-Eserleri-Şiirleri*. MEB Yayınları.
- Kurnaz, C. (hızl.) (2000). *Muallim Naci Osmanlı Şairleri*. Akçağ Yay.
- Kurnaz, C. ve Çeltik, H. (2013), *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Kurgan Edebiyat.
- Yekbaş, H. (2014). “HİKMET, Şeyhülislâm Ahmed Ârif”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hikmet-seyhulislam-ahmed-arif>.
- Yıldız, E. (2021). *Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Şeyhülislamlığın Bürokratik Yapısı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Yurdakul, İ. (2017). *Şeyhülislam Arzları ve Padişah İradeleri (1845-1878)*. TÜBA Yayınları.

İnternet Kaynakları

- <https://lugatim.com/s/me%C5%9Fihat> [Erişim Tarihi: 18.01.2026].
- <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TY/nekty01743.pdf> [Erişim Tarihi: 03.02.2024].

Ekler:

Ek-1: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu NEKTY01743 v. 1a.

Ek-2: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu NEKTY01743 v. 1b-2a.

Ek-3: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu NEKTY01743 v. 2b-3a.

Ek-4: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu NEKTY01743 kapak görselleri.